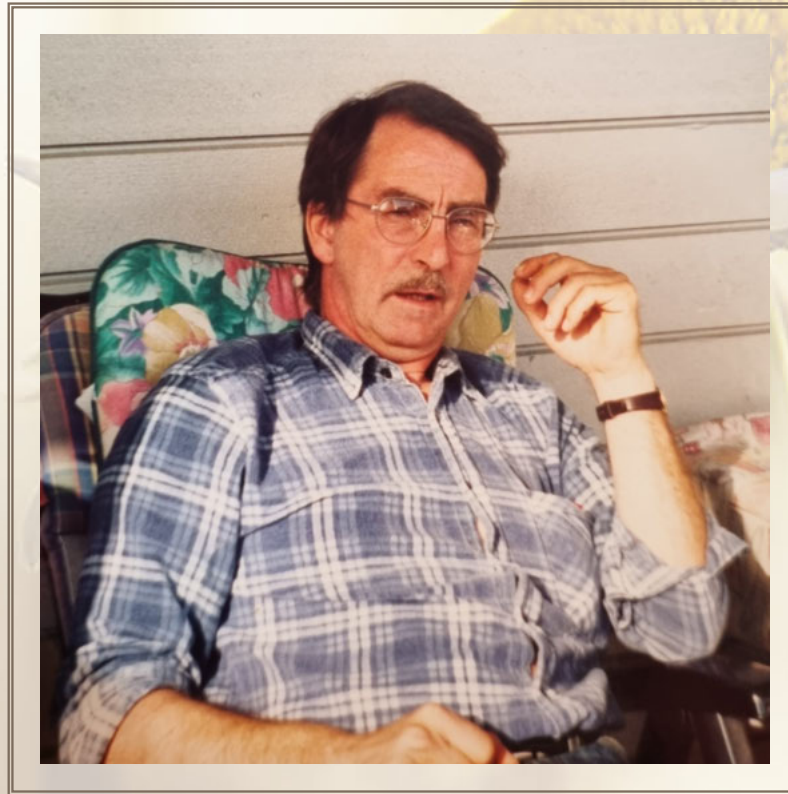

Minnebok

Per Marius Monsen

f. 25 - 9 - 1954   d. 29 - 4 - 2023

Vår kjære pappa,
svigerfar, bestefar, bror,
svoger og onkel

**Per Marius
Monsen**

født 25. september 1954
døde uventet fra oss i dag.
Brandbu, 29. april 2023.

*Så kom dagen og siste timen,
livets vei til ende var.*

*Takk for år og alle stunder.
Takk for alt du for oss var.*

Hege Iren

Torill

Bjarte

Madeleine,

Maren Sofie, Maria

Ole Gunnar

Kalle

Gudveig

Per Einar

Øvrig familie og venner

Bisettes fra Tingelstad kirke
fredag 12. mai kl. 10.00.

Like kjært som blomster
er en gave til

Barn av Rusmisbrukere,
vipps nr. 10738,

konto nr. 1503.13.97003.

Minneside på jolstad.no

Tingelstad kirke

Takk for at du kom
og var sammen med oss i dag.

Takk for blomster og pengegaver.

Se minnesiden på jolstad.no

Familien

Prest: Therese Wagle Bazard
Solist: Gudbrand Alm Skiaker
Organist: Marit Wesenberg
Kirketjener: Anne-Marie Ruden Viset

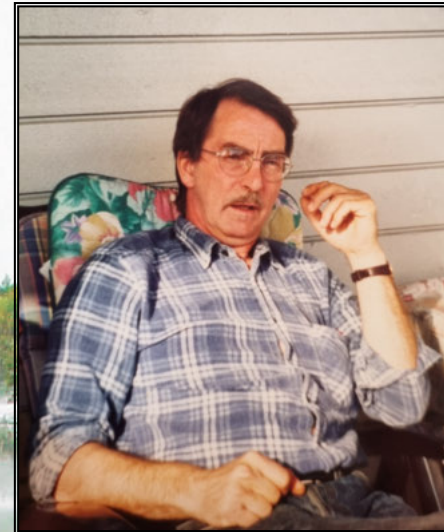
JØLSTAD
begravelsesbyrå

Br. Ekeberg AS
Tlf.: 61 33 20 30 - jolstad.no

Minneside

© minneside.no | Design: 11114

Per Marius Monsen

f. 25 - 9 - 1954 d. 29 - 4 - 2023

Tingelstad kirke
fredag 12. mai 2023

SOLOSANG

Eg ser – Eidsvåg

FELLESSANG

O bli hos meg! Nå er det aftentid,
og mørket stiger - dvel, o Herre blid!
Når annen hjelp blir støv og duger ei,
du, hjelpeløses hjelper, bli hos meg!

Snart svinner livets dag, det kvelder fort,
og jordens lys alt mørkner og går bort,
forandring skygge følger tro min vei -
o du som ei forandres, bli hos meg!

O la meg se ditt kors i dødens gys,
driv mørket bort og vær meg livets lys!
Da skinner morgenrøden på min vei.
I liv og død, o Herre, bli hos meg!

MINNEORD

FELLESSANG

Gje meg handa di, ven, når det kveldar,
det blir mørkt og me treng ei hand.
La dei ljose og venlege tankar
fylgje oss inn i draumars land.

Refr.:

La varmen frå ein som er glad i deg,
tenne stjerner i mørkaste natt!
Gje meg handa di, ven, når det kveldar,
det blir mørkt og me treng ei hand.

Varme tankar og hender som trøystar
er som sol over frosen jord.
Kjenne varmen frå ein som er nær deg
gjev langt meire enn store ord.

SOLOSANG

Ein morfar i livet – Nordstoga

SKRIFTLESNING

ANDAKT

HERRENS BØNN

Fader vår, du som er i himmelen.
La ditt navn holdes hellig. La ditt rike komme.
La din vilje skje på jorden som i himmelen.
Gi oss i dag vårt daglige brød.
Forlat oss vår skyld, som vi og forlater våre skyldnere.
Led oss ikke inn i fristelse, men frels oss fra det onde.
For riket er ditt, og makten og æren i evighet. Amen

JORDPÅKASTELSE

FELLESSANG

Å leva, det er å elska det beste di sjel fekk nå;
å leva, det er i arbeid mot rikare mål å trå.

Å leva, det er i livet å finna det største verd;
å leva, det er å vinna til sanning i all si ferd.

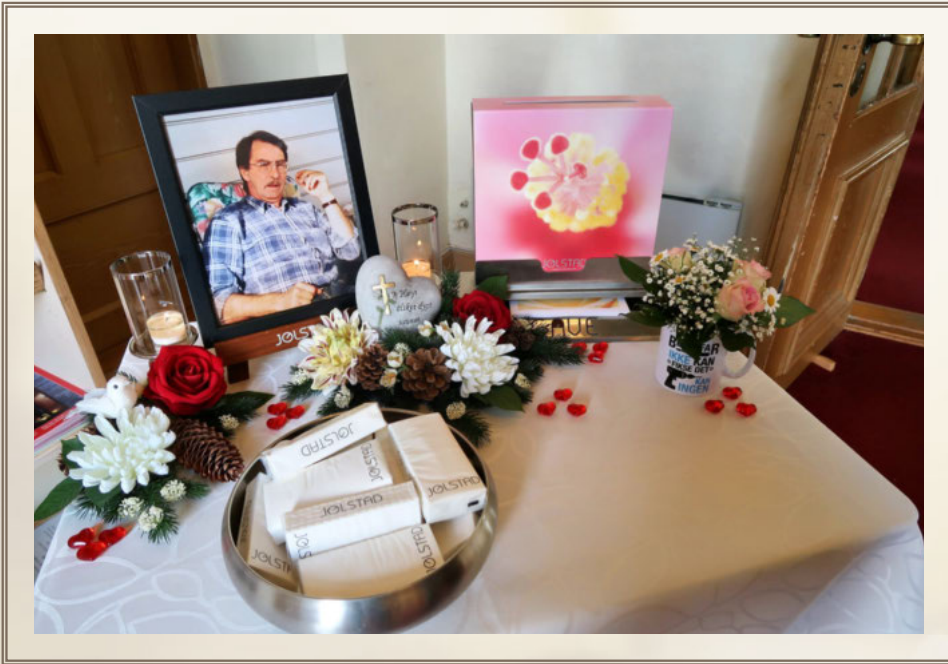
Å leva, det er å leggja all urett og lygn i grav;
å leva, det er som havet å spegla Guds himmel av.

SOLOSANG

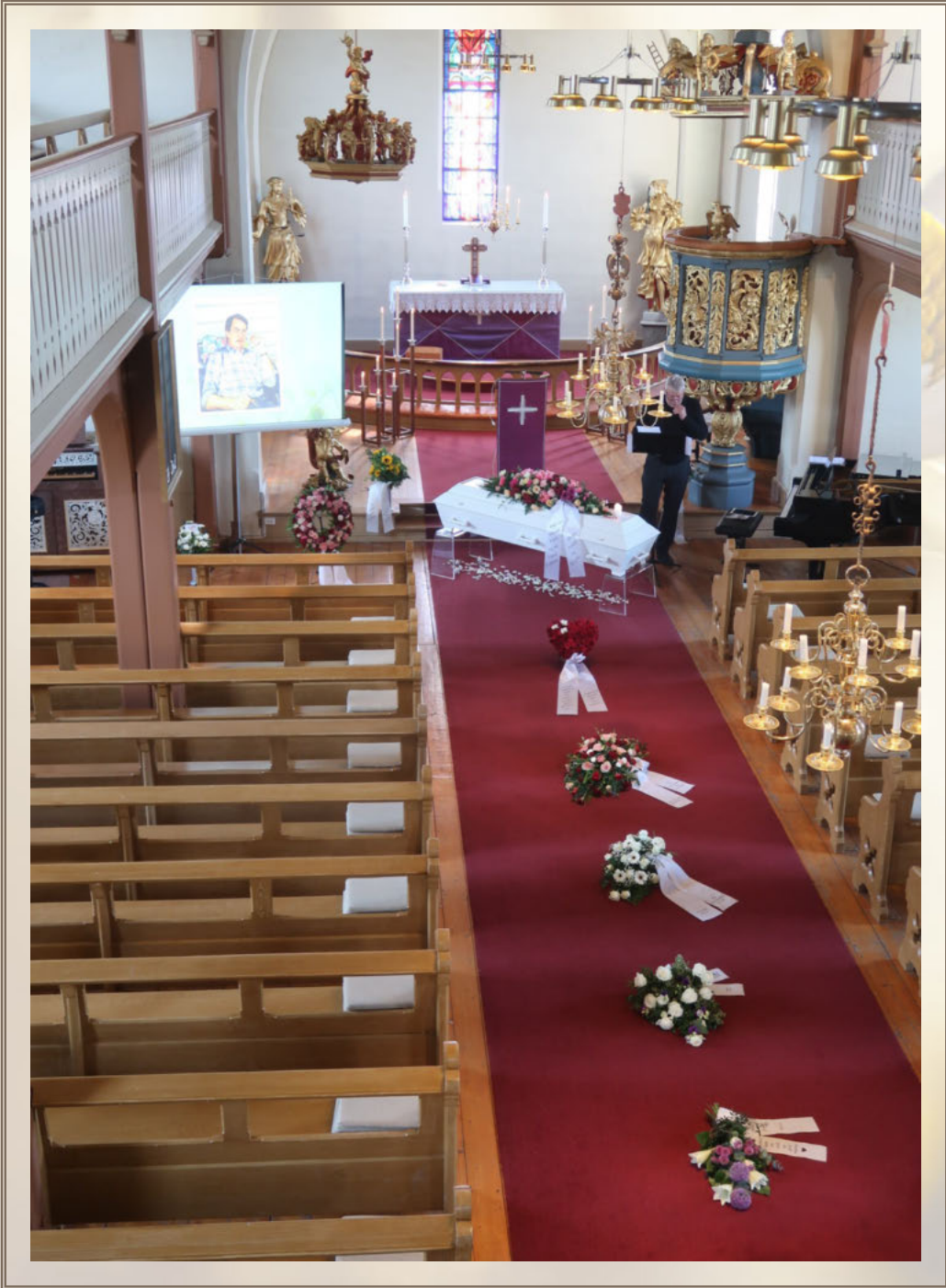
Knowing What I Know About Heaven – Robbins/Austin/Darling

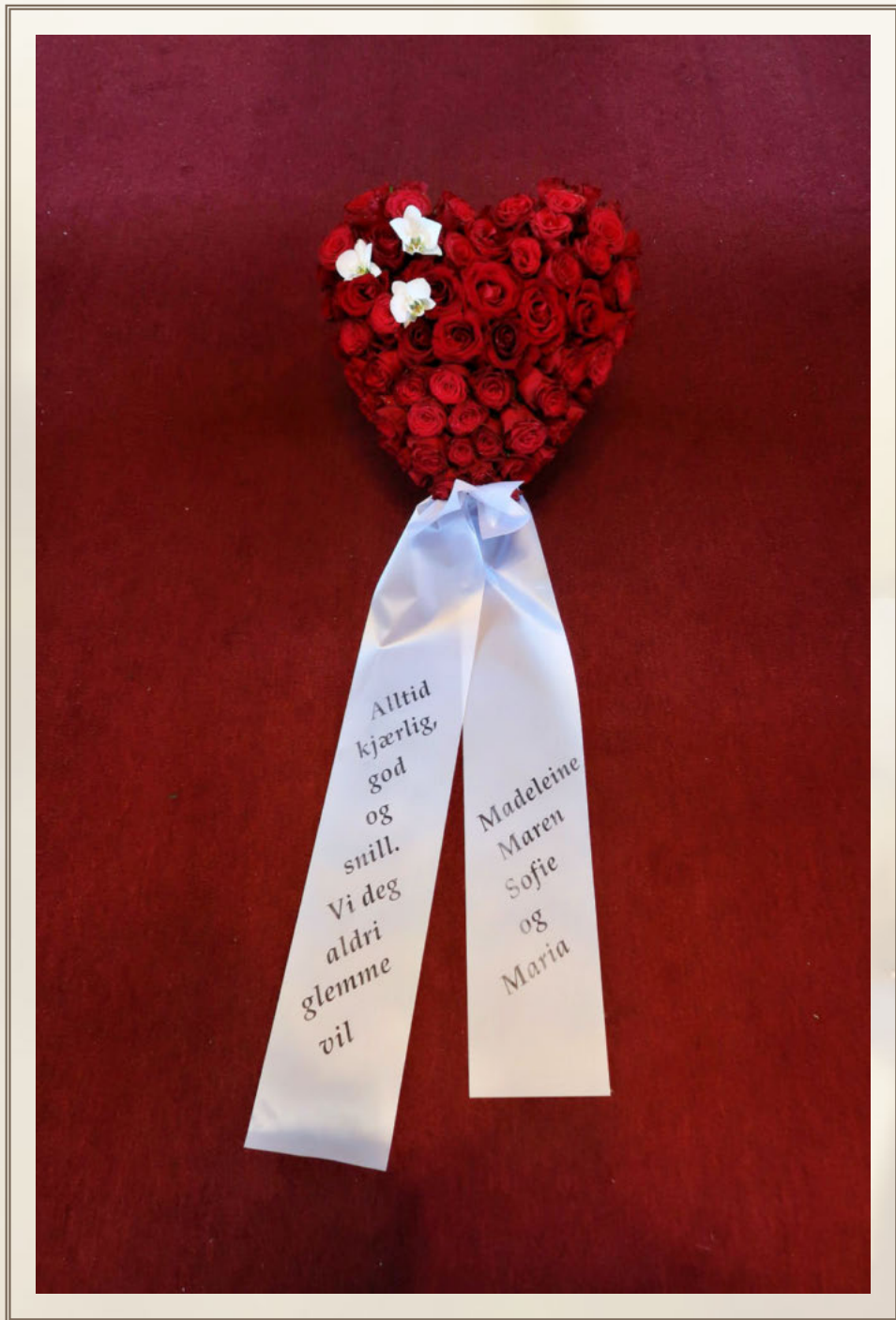

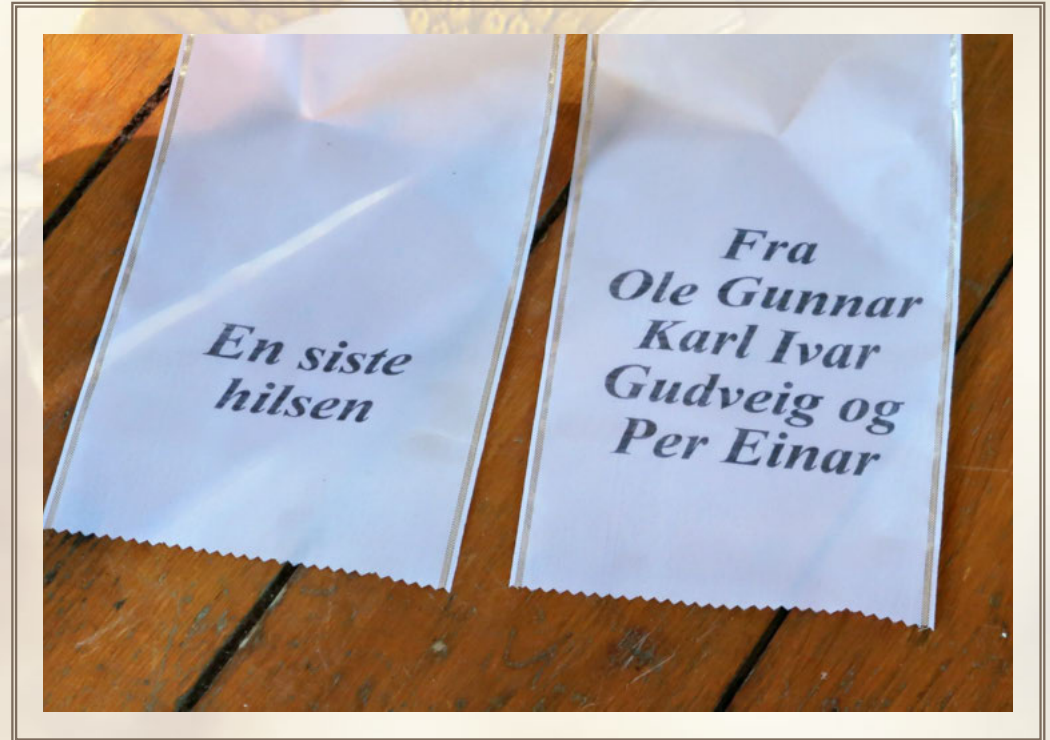
Alltid
kjærlig,
god
og
snill.
Vi deg
aldri
glemme
vil

Madeleine
Maren
Sofie
og
Maria

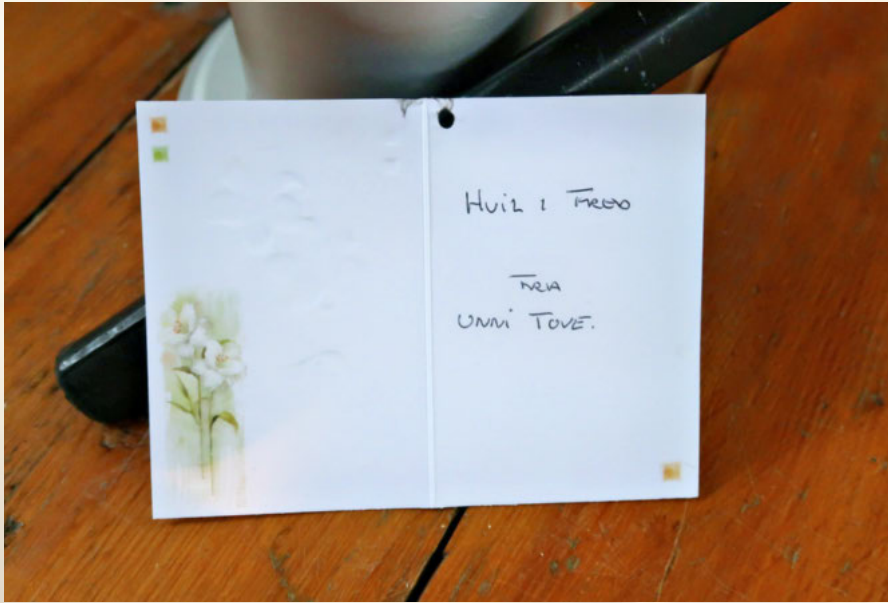

Alltid
kjærlig,
god
og
snill.
Vi deg
aldri
glemme
vil

Madeleine
Maren
Sofie
og
Maria

Per Marius Monsen

Hege Ingv. Monsen
Torill Monsen

MARIA MONSEN BERGE

Madeleine Arneidal Monsen

Maren Sofie Monsen

Tove Monsen

BJARTE BERGE PEDERSEN

Mosa Saadli

Mina

Harv G. Monsen

Per Gunnar

Siv Anne Pien

Tore Martin Pettersen

Ole Gunnar Monsen

Andreas J. Thon

Linn K. Thon

Aud Thon

ERIK KRISTIAN FRIMANSLUND

ALI BEDIR

Kari Sten Li

Hona Lisa Neshoten

Geit A. Verbrden

Arne Thon

Tor Erik Soak

Reidar M. Kampesveen

Joann Kampesveen Alund

Marit Brattveien

Jac Teun Kuyd

Hallgeir Halden

Iron Skialen

Per Marius Monsen

Nils Stormoen

Ziger M. Stormoen

Anne Lise G. Kampsvaen

Ingunn og Arild Strand

Ruth Overhalden.

Torje Kampsvaen

Trar Furulind

Jonny Monsen

Jorun Monsen

Jan Arild Engen

Trude Berg

Trond Taaie

Quilward Alm Skjaker.

Anu-Helen Larsson

Laila Mathisen.

Ilmi Lene Larsson

Roger Mathisen.

Hone Otharsson

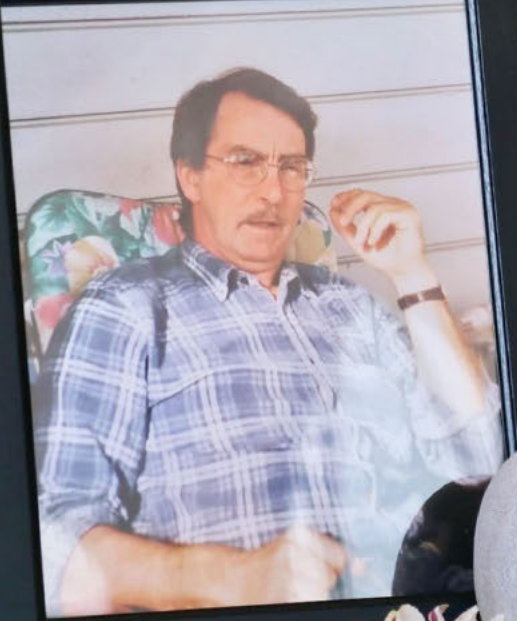
Stein Erik Svendsrud

Lis Svendsrud.

Jon Tore Hain

Høyt
elsket dypt
savnet

JOLST

IS
BEKTEFAR
IKKE KAN
FIKSE DET
KAN
INGEN

Du var
oss så
 kjær,
og så
 vond
å miste

Hege
Torill
og
Bjarne

Minnetale

Bestemor fortalte flere ganger om pappas reise inn i denne verden, og den var kanskje litt strial allerede fra start. 3 dager før han ble født skulle bestemor reise til Fluberg for å få barnevakt til Olemann og Kalle. Da toget ankom Gjøvik var den siste bussen gått, og bestemor og Olemann måtte ta beina fatt mens Kalle lå i barnevogna. Det ble en lang gåtur fra Gjøvik til Fluberg. I snøvær, 3 dager senere, den 25 september 1954 ble pappa født i ei fødestue på Lunner. Resten av søsken flokken hans er født den 26. i sine respektive måneder, men det hadde ikke han tid til å vente på. Pappa bodde på Jaren med mamma Signe, far Svein Petter, Ole Gunnar som vi kaller Olemann, og Karl Ivar eller Kalle som vi sier. Senere kom lillesøster Gudveig. Pappa gikk på Solheim barneskole, og var både skoleflink og dyktig i idrett. Han satte rekord på 60 meteren på Solheim, på 7.7, og den tror vi består den dag i dag. Pappa gikk på Brandbu ungdomsskole. Han var veldig sosial helt fra barndommen av, rastløs og på farten. På forsommeren i 1969 var pappa engasjert i ungdomslaget på Fagerlund. Ved et tilfelle skulle Olemann kjøre pappa til årsmøte, og der startet hans engasjement. Onkel Olemann gikk inn på møtet som sjåfør for pappa, og kom ut som formann. Det må nevnes at onkel fortsatt står på for ungdomslaget den dag i dag. Etter ungdomsskolen tok pappa yrkesskolen, og lærte elektro svakstrøm. Pappa har hatt flere ulike jobber. Han var en klok mann, og kunne lære seg det meste. Opp igjennom årene har han blant annet jobbet innen bygg og anlegg, da var han med å bygge Norges bank. Han laget ovner på jøtul, jobbet som bilmekaniker og senere hjelpemann på bilverksted. Han var sementblander, og ryktene sier at han skal ha vært svært dyktig til dette. Han møtte min mor Tove i Oslo i 1977, og flyttet dit. De fikk meg i 1979. Giftet seg i 1982, og fikk Torill i 1983. Mamma og pappa ble skilt i 1996. Han bodde noen år alene i Oslo før han vendte tilbake til Hadeland hvor han bodde resten av sitt liv. Pappa hadde 3 barnebarn; Madeleine født i 1998, Maren Sofie i 2005 og Maria som ble født i 2020.

Barnebarna var pappas store glede i livet, og han snakket om turene vi hadde sammen i nesten hver samtale vi hadde. Han rakk til vår stor fortvilelse ikke å møte Maria før han gikk bort, men de snakket på telefon og hadde en veldig god connection. Pappa ønsket så gjerne å kjøpe sykkel til Maria i bursdagsgave, og den dagen vi fikk dødsbudskapet hadde Bjarte satt sammen denne til Maria.

Pappa har hatt et liv med mye glede, men har også strevd med mye smerte både psykisk og fysisk. Det har vært vanskelig å være Per i perioder i livet, og det har vært vanskelig å få riktig helsehjelp. På lik linje med at ingen velger å få kreft, er det heller ingen som velger å få psykiske vansker. Allikevel var det nok vondt for pappa å se hvordan dette påvirket de rundt han. Men uansett hva som skjedde rikket det ikke ved vår kjærlighet til pappa, og vi beholdt alltid troen på han, og håpet om at han skulle ha det bra. De senere årene valgte han å isolere seg i stor grad fra oss i familien, og fra venner og nettverk. Gleden var derfor stor når vi fikk komme på banen igjen høsten 2022. Da var han klar for å ta imot hjelp, og støtte. Pappa flyttet inn i ny leilighet i mars 23, og tilværelsen så lysere ut enn på mange år. Han hadde mye kroppslige smerter, og utmattelse, men stod på for å flytte over i ny leilighet. Han gjorde en kjempejobb, og jeg er veldig stolt over innsatsen hans. Han hadde nå mye han gledet seg over, han hadde tatt opp kontakten med venner og kjente igjen, var noen turer på bridgen og la planer for fremtiden. Vi opplevde at han hadde mye glede. Pappa ble funnet død på sofaen hjemme den 02.mai 23. Da lå han i den stillingen som han pleide å ligge og hvile i. Vi vil aldri få svar på hva som skjedde, men slik det ser ut, døde han mens han sov. På den ene siden er det ubeskrivelig smertefullt å miste pappa nå som vi hadde så mye å glede oss til, og så for oss at vi endelig skulle være sammen igjen. På den annen side er det godt å vite at han døde da han var på en bedre plass i livet.

Pappa var en familiekjær mann, med et helt spesielt barnetekke. Han var snill, kjærlig og nær. Pappa lærte meg å elske betingelsesløst, og ikke være redd for å gå på trynet. Han lærte meg at det ikke er farlig, og at man kan reise seg igjen og prøve på nytt hvis man driter seg ut.

Han gav mye nærhet, klemmer og gjerne en trygg armkrok å lene seg i. Han var oppmerksomt med i samvær og samtaler. Han var veldig glad i barn, og når vi ser på bilder av han sammen med barna, ser vi gleden som skinner i øynene hans. Da Siw ble født i 1976, og han ble onkel for første gang var det stor stas. Han hadde vært borte, og rakk omtrent ikke å komme inn døra hjemme, og slenge fra seg bagen, før han spurte; hvor er ungen? I 1978 ble Line født og han kunne igjen glede seg over å bli onkel. Pappa trivdes godt i sosialt lag med familien, og vi har nok vokst opp mer nært enn mange andre gjør med sine tanter, onkler, fettere og kusiner. Dette har vært en rikdom gjennom livet vårt. Ferier og helger ble tilbragt med slektninger både på Hadeland og på Hokåsen. Pappa hadde 27 søskenbarn og 11 tanter og onkler. Fra oppveksten husker jeg at pappa syntes det var stas med denne storfamilien, og pappa holdt kontakt og dro på besøk i våre tidlige barneår. Etter hvert ble nok kontakten mer sporadisk, men vi hørte stadig vekk nytt om slekta for pappa satte dem høyt.

I oppveksten var pappa tilstedeværende og engasjert. Til jul kunne han sette i gang, og lage konfekt sammen med oss, og da var det så koselig at både tid og rom ble glemt, og det ble svarte natta, før vi ble ferdig. Når jeg kom i skolealder og skulle gjøre lekser prøvde pappa å stille opp med leksehjelp, men der fikk han ikke noe gehør dessverre, for det var jo ikke sånn jeg hadde lært at det skulle regnes ut. Det er akkurat det samme som jeg har opplevd med mine barn, da regnetometoden forandres. Det pussige er at svaret blir jo det samme. Etter hvert skulle både jeg og Torill begynne og spille fotball, og pappa var en ivrig fotballsupporter både for oss, og våre to fettere Ole Erik og Tom Arne. Jeg husker spesielt en gang som vi ser tilbake på med humor. Torill stod i mål, og hadde sluppet inn mange mål. Dette var nok ikke så lett for pappa som stod som støtte ved siden av målet, å være vitne til. Så da ballen kom stakk han ut foten og sørget for en redning for Skeid.

Pappa var en mann som likte seg bedre med telt og stormkjøkken, enn på hotell og kafe. Vi kan se tilbake på mange fine turer med pappa, både i oppveksten og i voksenlivet, sammen med barnebarna Madeleine og Maren. Stort sett ferierte vi i Norden, men i 2008 dro vi på roadtrip i Europa. Pappa var ikke så interessert i museer og opplevelsesparker, men holdt stand på campen og sørget for det praktiske. Da vi var på vei gjennom Brussel var det et veldig regnvær. Det var 6 felts motorvei, og nærmest umulig å se veien. Jeg kjørte min bil med Maren og Madeleine, og Torill og pappa kjørte hennes bil. I Belgia skulle jeg fylle bensin, og svingte av motorveien for å finne en bensinstasjon. Da jeg kjørte borti en fortauskant og punkterte var fortvilelsen stor. Hva skulle jeg gjøre nå? En telefon til pappa og Torill viste at de var en time unna der jeg stod. Det endte som det alltid har gjort, med at pappa ordnet opp. Han kom og fikk skiftet til reservedekk, og når vi kom til Amsterdam skaffet han meg et nytt. Det var sånn han var. Han stilte opp, og fikset. Da Torill flyttet til Årvoll stod han plutselig utenfor døra hennes om morgenen helt uventet, og skulle hjelpe til med å skru møbler.

Pappa var en klok mann som kunne finne ut av det meste. Da vi kom hjem fra Europaturen vår var bilen min sliten, og da jeg skulle starte den for å kjøre igjen ville den ikke starte. Da kom pappa innover og skrudde motoren fra hverandre del for del, og satte den sammen igjen bare ved å lese seg opp. Etter dette gikk bilen i mange år til. En kopp han fikk av barnebarna julen 2020 beskriver det godt, det bestefar ikke kan fikse, kan ingen fikse.

Pappa har hatt mange interesser, men hans største lidenskap var nok hest, og travspill. Her hadde han også et sosialt fellesskap som betydde mye for han. Han hadde mange venner og et stort nettverk, men også noen nære venner som stilte opp igjennom tykt og tynt. Det har vært godt å se, og vi ønsker å rette en stor takk til dere.

Nå som vår reise går videre uten hans kroppslige nærvær er det bare de gode minnene som sitter igjen, og jeg håper dere også vil huske pappa for smilet, latteren, kjærligheten og det utrolig gode laget han hadde med barn. Når deres reise fortsetter uten pappa har jeg et ønske til dere, jeg vil at dere skal møte folk med rausket og kjærlighet slik pappa

gjorde. Å ta imot deres medmennesker med åpenhet, omsorg og tilstedeværelse. For slik vil pappa leve videre selv om han ikke lenger er her. Kjærligheten lever videre selv om det kroppslige nærværet er over. Ei utstrakt hand kan bety alt for et menneske som har det vondt, og derfor vil jeg be dere om å ta handa til sidemannen og synge gje meg handa di ven sammen med oss.

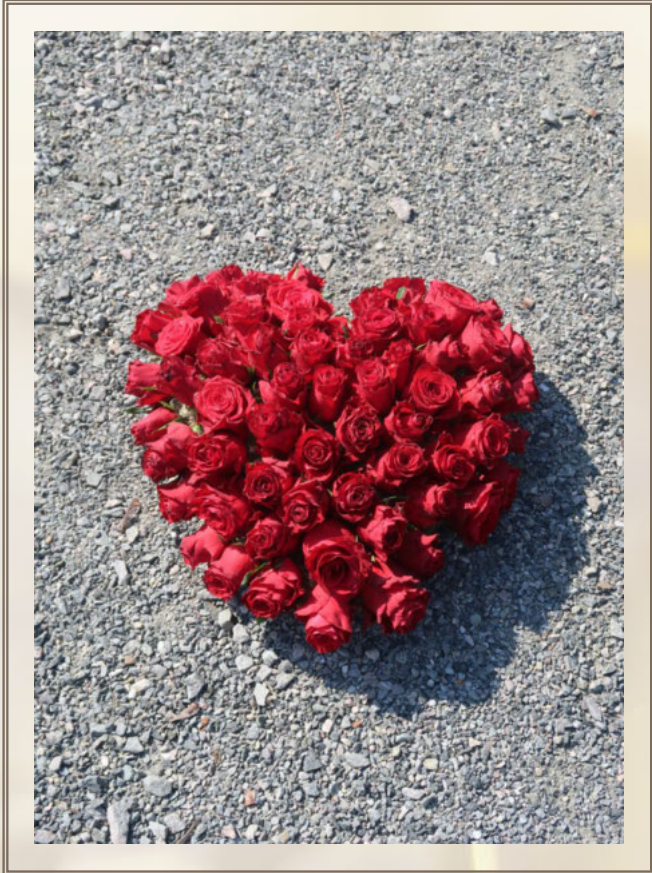
Hege

Å leve med sorg

Det å savna

Det er eit privilegium
å kjenna savn.
Vondt, ja og tungt.
Men det fortel
om ein nærleik som var.
Om varme, lys
og latter.
Det å savna er
den andre sida
av det å ha fått.
Å ikkje kjenna
savn, ville vera å
aldri ha elska.

Bente Bratlund

Sorg er livets normale reaksjon på tap

Sorg er ikke en sykdom som kan behandles med noen enkle medisiner. Sorg handler om livets reaksjon på å ta avskjed med noen som er blitt en del av vårt liv og vår historie.

I ukene etter et dødsfall opplever vi sorgen forskjellig. Noen trenger å være alene, mens andre ønsker fellesskap og støtte fra medmennesker. Familie, venner eller naboer kan være gode støttespillere i denne tiden. Mange synes det er vanskelig å dele sorg og savn med mennesker de omgås i det daglige. Da kan det være lettere å søke støtte hos noen som har ansvar for dette i sitt arbeide. I mange menigheter er det prester, diakoner eller andre som tilbyr samtaler eller sorggrupper.

Organisasjoner som Human-Etisk Forbund, Røde Kors og Fransiskushjelpen har også tilbud i denne sammenheng. Noen kommuner har også opparbeidet et slikt tilbud. Disse mulighetene nevnes fordi vi vet at det kan være til hjelp for mange. Vi har noe å hente i å samtale med andre mennesker, enten individuelt eller i grupper.

Også barn sørger

Oppmerksomheten er dessverre ofte ensidig rettet mot de voksne. Det kan være mange årsaker til dette. Vi er så fordypet i egne reaksjoner at det ikke er overskudd til å hjelpe andre. Noen ønsker å beskytte barna. I beste mening unnlater vi derfor å snakke om døden

og tapet. Dermed overlates barna til sin egen fantasi som ofte kan være langt verre enn virkeligheten. Barn kan reagere negativt på å bli holdt utenfor. Det er viktig at de får en følelse av å få være med, og at vi tar oss god tid til å snakke med dem.

I denne boken er det Psykolog Reidun Ingebretsen som skriver om det å leve med sorg.

Det er ingen fasitsvar på det å leve med sorg. Teksten er ment som en generell betraktning.

Vi har også vår egen sorgbok som heter «Vi møtte sorgen». Ta kontakt med oss, så får du boken uten kostnader.

Minnene

Ta det med deg!
Det minste av grønt
som har hendt deg
kan redde livet ditt en dag
i vinterlandet.

Et strå bare,
et eneste blankt lite strå
fra sommeren i fjor
frosset fast i fonna,
kan hindre skredets
tusen drepende tonn
i å styrte utfor.

Hans Børli

Å leve med sorg

Psykolog Reidun Ingebretsen:

Sorg er reaksjoner på tap av noen vi er knyttet til. Noen ganger føles det som hele tilværelsen blir ribbet for mening, og en kan tvile på om en noen gang kan bli skikkelig glad igjen. Da holder det ikke med lettvinde trøstens ord eller formaninger - hverken fra en selv eller andre. Det er ikke bare å "ta seg sammen" eller "ta det pent". Det blir også viktig å ta de følelsene en har, på alvor.

Varierte følelsesuttrykk

Sorg har mange ansikter. Vi kan ikke måle hva et menneske eller et forhold har betydd ved å se på de følelser som vises. Som individer har vi ulike måter å vise følelser og forholde oss til vanskeligheter på. Noen viser sin sorg åpent, mens andre bærer den i stillhet eller lar tårene kun få utløp i enerom. Sorgens intensitet varierer. Mennesker i sorg er ikke uten videre preget av tristhet hele tiden. Følelsene kan veksle på en måte som kan være vanskelig å forstå både for en selv og andre.

Jeg kjenner ikke meg selv igjen

Mange som har mistet en nærstående, reagerer på at de ikke er "sitt gamle jeg". Følelsesintensiteten kan virke skremmende. Bølger av sorg kan velte inn over en, når en minst venter det. Det er så mye som minner om den som er borte og det som var. Det kan skape en følelse av utrygghet. En har ikke helt

kontroll over seg selv eller sin nye livssituasjon. En enke uttrykte det slik: "Når jeg er borte, må jeg ta sjansen på at jeg kan begynne å gråte hvis jeg får min manns yndlingskake eller på annen måte blir minnet om han. Jeg har sagt fra til dem jeg skal til, slik at de vet om det."

Denne enken godtok egne reaksjoner og satte ord på hva hun følte. Det gjorde det også lettere for dem som var rundt henne å forstå henne. På den måten fikk hun kontakt og støtte. Det hadde hun gått glipp av hvis hun hadde holdt seg hjemme av redsel for å bli oppfattet som "rar" eller "sippete".

Sorg kan tappe for krefter

Etter et dødsfall er det vanlig at tankene kverner rundt tapet. Den sørgende har ofte behov for å snakke om det som har skjedd. Dette kan hjelpe en til å innse at dødsfallet er en realitet og åpne for følelsene omkring tapet.

Alle tanker og følelser i forbindelse med det som har skjedd, tapper krefter og det kan bli lite overskudd til andre gjøremål. Det er vanlig å føle seg trett og kraftløs, miste matlysten og få søvnavanser. Som en sørgende sa, kan en føle seg dårlig uten å være syk, og utslitt uten å ha utrettet noe. Sorgen kan betraktes som et 'arbeid' i seg selv, som en prosess som krever tid og oppmerksomhet. Det dreier seg ofte om et tilbakeblikk på forholdet til avdøde og dermed på eget liv. Et nærliggende spørsmål er ofte: "Hva med meg nå?"

Tilbakeblikk, minner og gjentatte tanker om det som har skjedd, kan prege både unge og gamle. Når tapet og det som har vært, blir i fokus for oppmerksomheten, går dette rimeligvis ut over konsentrasjonen og hukommelse.

Sørgende sier ofte: "Jeg klarer ikke å samle tankene ordentlig". En kan gå omkring og gjøre ting nærmest ved siden av seg selv for så plutselig å stoppe opp uten å vite hva en egentlig hadde fore. Dette er forståelig ut fra den sorg en gjennomlever og er ikke tegn på at en har blitt "sløv".

Når det gjelder eldre som er i sorg, kan både de selv og andre komme i skade for å skylde

på "alderen". Selvfølgelig kan sykdom og mer varige forandringer inntreffe også samtidig med et tap. For de fleste gjelder det imidlertid at det blir lettere å samle tankene når de verste følelsesmessige bølgene har lagt seg. Tanker og følelser, kropp og sinn, henger nøye sammen.

Sorg tar tid

Vi klarer ikke å omstille oss til en ny virkelighet over natten. Denne forståelsen gjenspeiler seg også i dagligtalen: "Vi må ta tiden til hjelp". I et forsøk på å finne trøst i sorgen griper en lett til uttrykk som: "Tiden leger alle sår".

For en som nylig har mistet en nærstående kan et slikt "visdomsord" virke ugyldig. Det kan være umulig å forestille seg at en skal slutte å sørge. De fleste opplever imidlertid etter hvert at den verste smerten lindres, selv om savnet kan vare ved. Gradvis kan det bli lettere å tenke på og snakke om den som er død uten at de vonde følelsene blir overveldende. Det betyr ikke at en glemmer, snarere at en kan tenke tilbake uten å se det hele gjennom sorgens briller. Personen og vedkommendes liv kan tre klarere frem, men med gode minner og livsglede.

Selv om tiden er på parti med den sørgende, er ikke tiden i seg selv noen problemløser. De fleste må gjentatte ganger oppleve og gjennomleve påminnelsene om og konsekvensene av at ens kjære er borte. Vi

snakker ofte om et sørgeår. Da har en vært igjennom årstiden, årstider, og høytider siden dødsfallet. Det kan bety at en opplever å ha kommet et skritt videre. Det innebærer imidlertid ikke at vi kan fastsette et år som den tid det er naturlig å sørge. Sorg følger ikke slike normer. Noen som må skyve egne reaksjoner til side i den første tiden etter dødsfallet, kan for eksempel gi rom for egen sorg, når andre i familien eller den ytre situasjonen har roet seg. Det vil ofte være mange påminnelser og bølger av sorg i lang tid etter tapet.

Når en mister et barn, vil for eksempel skolestart, avslutninger og merkedager for barnets jevnaldrende representere påminnelser om hva som kunne ha vært. På den måten er det vanskelig å sette en endelig sluttstrek for sorgen. Samtidig får andre sider av livet, gleder og mål gjerne større plass. Mange sorgrunder

Situasjoner som er "for første gang" siden dødsfallet er gjerne ekstra vanskelige. Det som skjer, blir lett ordnet ut fra "før og etter dødsfallet." Det er som en må sørge over bit for bit av forholdet og alle de møtepunkter en hadde sammen. En enkemann fortalte at han trodde det verste av sorgen var over, helt til han kom til landstedet og så alt som hadde vært konas og deres felles liv der. Denne delen av tapet avdekket fremdeles åpen sorg.

Det er også typisk at ting som en før kunne irritere seg over, kan bli savnet nå – det kan gjelde tannkremtuber som ikke ble skrudd igjen, rot og ertende kommentarer.

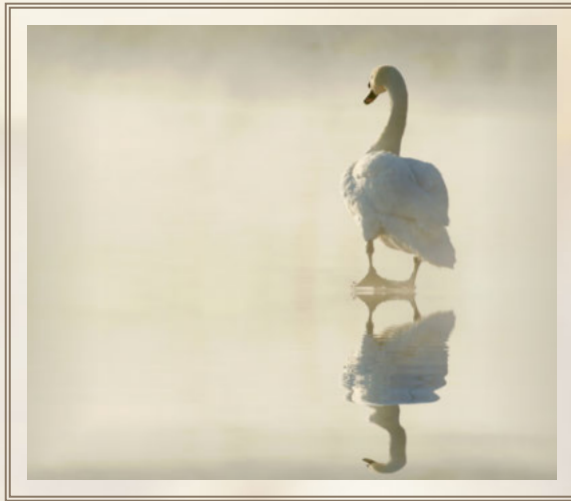
Sorg går i bølger

Sorgreaksjoner følger ikke noen strømlinjeformet prosess med ulike faser fram mot akseptering av tapet. Følelsene veksler. Hvis en venter at det bokstavelig talt skal gå bedre og bedre dag for dag, vil mange bli skuffet. Terrenget kan minne mer om et kupert fjellandskap der det kan være dype daler og myrsøkk mellom de utkikkspunktene som gir oversikt og fritt utsyn. Hvis en står i stampe, kan det være nyttig å tenke at en prøver ut enda et område av ulendt terreng foran seg.

Påminnelser i omgivelsene

I tillegg til at tanker kan komme ubedt, byr omgivelsene på en rekke påminnelser. Det gjør vondt å bli minnet om det som var og ikke er mer. Samtidig er dette en hjelp til å forstå at tapet virkelig er skjedd og til å forholde seg til egne følelser. For de fleste er det derfor ingen løsning å rydde bort alt som kan minne om avdøde eller unngå alle påminnelser.

Minneting kan representere en trøst. Ulike mennesker har forskjellig tilnærming her og må kjenne etter hva som oppleves naturlig. Jeg råder ofte til at en ikke foretar altfor effektive ryddeaksjoner med en gang, i hvert

fall ikke på vegne av andre sørgende. Det kan lønne seg å la det gå litt tid før en foretar flyttinger eller større omskiftninger, slik at en ikke handler i panikk eller ut fra umiddelbare innskytelser mens en er i ubalanse.

Måten tapet skjer på

Måten dødsfallet skjer på kan virke inn på reaksjonene. Ved brå og uventede dødsfall får en ikke mulighet til å forberede seg på forhånd. Det blir et ekstra sjokk. Etter dramatiske hendelser kan en plages av vonde bilder og sanseintrykk. Dette kan bli forsterket av presseomtale og påminnelser en har lite styring med. Også etter lange sykeleier kan imidlertid selve dødsfallet komme uventet og upassende. Stell og omsorg kan ha krevd så mye av de nærmeste at de i liten grad har kunnet forberede seg på å takle den omstilling de selv må gjennom.

Inntrykk fra dødsleiet kan sitte som spikret og det er ofte stor detaljrikdom i sørgendes beretninger om hva som ble sagt og gjort eller hva en har unnlatt å gjøre. Der de nærmeste ikke har vært til stede, er det viktig at de får best mulig svar på sine ønsker om informasjon om det som har skjedd og får mulighet til å se den som er død. Dette er både et møte med virkeligheten og en mulighet til avskjed.

Respekt for den enkelte og ivaretagelse av pårørende rett etter et dødsfall kan bidra til å forebygge problemer.

Borte, men likevel nær.

Mange mennesker i sorg har følelsen av at deres kjære på en eller annen måte er nær, og de synes de kan se, høre eller fornemme vedkommende. Noen er redde for å bli oppfattet som unormale dersom de forteller om det. Dette er imidlertid vanlige opplevelser. Følelsmessige bånd brytes ikke umiddelbart og den sørgende er fortsatt opptatt av den som er død. En slik sansemessig beredskap gjør også at en kan skvette til når en ser en som ligner avdøde. Mange griper seg selv i å tenke "Dette må jeg huske å fortelle når jeg kommer hjem". Slike erfaringer kan opptre sammen med at en smertelig visshet om at personen er død.

Hadde jeg bare...

Noen plages av tanker om hva de burde ha gjort eller unnlatt å gjøre. Skyld kan dreie seg om tidligere konflikter i forholdet, selve dødsleiet eller tanker om en selv kunne ha gjort noe for å hindre det som skjedde. Andres forsikringer om at "Du har gjort alt du har kunnet", kan prelle av. Selv om en logisk sett ikke har skyld, kan tvilen nage. Andre kan måtte tåle å lytte til disse følelsene også, slik at den sørgende ikke blir overlatt til seg selv. Heller enn å benekte et hvert grunnlag for skyld, kan det i noen tilfelle være nødvendig å arbeide med å tilgi seg selv. Vi har ikke alltid overblikk nok til å handle perfekt, verken i dagliglivet eller i krise-situasjoner. Heller enn å gjenta for seg selv "Jeg burde ha skjont hvor

syk han var", kan en kanskje komme frem til og godta at "Jeg klarte ikke å sette sammen alle bitene i puslespillet og skjønte hvordan det var fatt før det var for sent". Tilsvarende kan gjelde for f.eks. "Jeg skulle ønske at jeg hadde vært mer tålmodig, men slik situasjonen var, klarte jeg det ikke."

Kontakt og støtte.

Mennesker i sorg kan trenge noen å snakke fortrolig med, noen de kan betro seg til og noen som kan lytte. Like viktig kan det være å ha noen som kan gi praktisk hjelp når det trengs eller som bare "er der". Slekt og venner blir viktige støttespillere. Heldigvis er det heller ikke lenger slik at folk flest tror at en må være på sammebruddets rand for å oppsøke et hjelpetilbud. Å søke hjelp i en krise betyr at en gjør noe aktivt for å klare å forholde seg til situasjonen.

I en krise kan en føle seg overveldet. Spørsmål og tanker om alt en må ordne kan komme hulter til bulter. Da kan det være behov for hjelp til å sortere hva som må gjøres med en gang, hva som kan vente til i morgen, neste uke eller neste år.

Utgangspunktet må være lydhørhet for hva den sørgende selv synes er viktig. Da er ikke bare rasjonell logikk enerådende. Kanskje gir det en ekstra drivkraft å kunne ivareta noe som avdøde satte pris på eller realisere noe av det som var felles planer.

Når det skjer

Når det vi
frykter skjer,
går det an
å mestre sorg.

Men vi trenger omsorg
som et varmt teppe
rundt skuldrene våre,
mens vi fryser.

Tove Houck

Tapsreaksjoner

Sorg har blitt kalt den pris vi må betale for vårt engasjement. Det er ingen lettvinde oppskrifter for å "gå utenom sorgen" over et menneske vi har brydd oss om. Samtidig har det med rette blitt reist mye kritikk av en forståelse av sorg der en setter opp faste stadier i sorgprosesser. Slike normer for sorg kan føre til at en blir ufølsom for å møte den enkeltes reaksjoner slik de faktisk er. Det er ille nok å oppleve sorg, om en ikke skal bli konfrontert med snevre forventninger om hva som er "riktig" måte å sørge på. Ikke alle har langvarige eller intense sorgreaksjoner.

I møte med døden leter vi ofte etter forklaringer som skal formilde hendelsen. "Så vondt som han hadde det, var det kanskje best at han fikk slippe." Slike uttalelser kan sørgende selv komme med og mene. Hvis slike kommentarer blir formidlet på en slik måte at en "ikke har rett til å være lei seg", virker imidlertid dette negativt. Selv om en på en måte er glad for at en kjær fikk slippe lidelse, kan egen tapsfølelse være sterk. Det er typisk for sorg at følelsene ofte vil være blandet og sammensatte. Også lettelse over å slippe ut av et vanskelig forhold eller tyngende omsorgsoppgaver kan gå sammen med fortvilelse og savn. Den enkeltes følelser er reelle slik de er, og ingen har fasit på hvordan de "bør" være.

Det kan være vondt å miste en person en har stått i et avhengighetsforhold til, uansett

om forholdet mest har vært preget av uenighet. Kommentarer om at "Nå må du da være glad for å slippe alt strevet", kan treffe på skyldfølelse heller enn lettelse. Hvilke følelser som dominerer kan skifte i rask rekkefølge, men det er nyttig å være kjent med at lettelse kan være et element i sorgen. Noen forhold kan ha opphørt å fungere følelsesmessig før dødsfallet eller en har sørget over "bit for bit" av forholdet på forhånd. Da kan mye av det følelsesmessige arbeidet med sorgen allerede være gjort ved dødsfallet (ante-sipatorisk sorg). Likevel erfarer mange at det tross alt blir noe annet når dødsfallet inntreffer. Et dødsfall kan noen ganger sette i gang sterkere følelser enn det vi hadde forventet fordi tapet rører ved strenger av tilknytning som vi, kanskje til tross for forberedelse eller lang adskillelse, likevel ikke var ferdige med. Kanskje hadde vi noen forhåpninger og drømmer som nå må forbli urealiserte. Andres død kan også bli en påminnelse om forgjengelighet og brustne forventninger i eget liv.

Hvordan mestre tap

Vi mennesker har forskjellig stil når det gjelder å forholde oss til omstillinger. Noen går aktivt løs på alle problemer, mens andre er mer avventende og nærmer seg situasjonen forsiktig. Atter andre vil helst gå utenom. Slike mønstre gjenspeiler seg i sorg også. Noen som er gode problemløsere på andre områder, kan imidlertid oppleve at de blir stående litt i

stampe i denne situasjonen. Det er ikke bare ytre problemer å løse, men følelser å forholde seg til. Uansett ens anstrengelser når en ikke det "mål" å få tilbake den som er borte. Selv om en er "flink til å klare seg", kan en derfor føle seg frustrert og ha det vondt. En kan ikke trekke fram en bestemt mestringsmåte som den beste ved sorg. Hver og en må finne sin balanse mellom å gjemme seg og stå på og mellom å ta følelsene innover seg og - tross alt - se det som fortsatt kan være bra i nåtid og framtid. Mange legger vekt på å opprettholde kontinuitet og sammenheng mellom tilværelsen før og nå og å ha mulighet til å holde på med sine faste aktiviteter. Det gir en ramme og en struktur på hverdagen. Det er en hjelp til å komme seg videre.

Selve vekslingen mellom unngåelse, følelsesmessige reaksjoner over tapet og reorientering mot fremtiden kan være fruktbar for å mestre et tap. Sørgende er lite tjent med å presse seg selv hele tiden. Noen ganger opplever en likevel å måtte løfte seg etter håret og gjøre noe en har gruet fælt for. Når en greier noe en trodde var nesten umulig, øker det motet på å klare situasjonen.

Erfaringer fra en undersøkelse blant eldre enker og enkemenn viste at mange til tross for savn, var fornøyde med hvordan de klarte å takle vanskelighetene vel ett år etter tap av ektefelle. Det gikk stort sett bedre enn forventet. Etter tap av ektefelle gir kvinner i

Gleden og sorgen

Noen sier:

”Gleden er større enn sorgen,”

og andre sier,

”Nei, sorgen er størst.”

Men jeg sier

at de er uatskillelige.

Kahlil Gibran

større grad enn menn uttrykk for at (av de to) er de best rustet til å leve alene. Mange gir uttrykk for at de utvikler større selvstendighet og styrke til å klare ting på egenhånd. Med all mulig respekt og lydhørhet for den enkeltes opplevelser akkurat der han eller hun befinner seg, kan dette vise at det er håp om lys i andre enden av tunnelen også for andre som bare ser inn i mørket foreløpig. Mennesker som har opplevd tap og kriser, kan ofte i ettertid fortelle at erfaringene har gitt vekstmuligheter og nye perspektiver på livet.

Hjelp ved komplisert sorg

I en del tilfelle klarer ikke sørgende å reagere følelsmessig selv om sorgen berører dem sterkt. "Det sitter som en klump i brystet, og jeg drives rastløs omkring". Noen prøver å unngå alt som minner om dødsfallet og leve "som om" det ikke har skjedd. Andre kan fortelle detaljert om det som har skjedd, men uten at følelsene er med i det de sier. Dette er ikke uttrykk for likegyldighet. Det er snarere for smertefullt å ta følelsene inn over seg. I situasjoner der dette gir seg utslag i angst, kroppslige plager eller problemer med å fungere i arbeid/skole, fritid og samspill med andre, kan det være behov for faglig hjelp og oppfølging.

Andre kan ha behov for hjelp fordi sorgen gjennom lengre tid er som et åpent sår med

intens smerte, der en ikke finner lindring. Noen kan trenge hjelp til å få avledning fra alt som minner om tapet eller arbeide med adskillelsen fra avdøde, slik at de gradvis kan etablere en trygg plattform for sitt liv og sin fremtid igjen.

Etter dramatiske og voldsomme dødsfall kan det være ekstra behov for å få hjelp med posttraumatiske plager når en over tid har påtrengende minner, tanker eller drømmer, vedvarende unngåelse av det som minnet om hendelsen og vedvarende uro. Tap er ikke bare en utfordring for enkelt-individer. Familiemedlemmer kan reagere på ulike måter og ha problemer med å forstå hverandre og kommunisere. Dette kan skape vansker i spillet mellom partnere, foreldre og barn og mellom søsken når de trenger hverandre som mest. Da kan familien trenge hjelp for å kunne snakke sammen.

Noen problemer skyldes ikke selve sorgen, men ensomhet og vansker i alene-situasjonen. Noen ganger kan det virke som den sørgende holder fast ved det som har vært av mangel på annen bekreftelse i nåtiden. Det kan være behov for å etablere nye kontakter og engasjementer. Etterlatte kan hjelpe hverandre i denne situasjonen. Nettverket blir viktig for å gi bekreftelse på at en tross alt ikke er helt alene likevel.

Sorg – behov for å forstå ulike uttrykksmåter og situasjoner

Hver og en må tas på alvor med sin sorg. Det innebærer å forstå at det er ulike uttrykksmåter og intensitet i sorgreaksjonene og ulike måter å takle dem på. Som nevnt kan følelsene vekse i rask rekkefølge. En som tilsynelatende har godtatt tapet, kan igjen føle at det hele er uvirkelig eller oppleve sinne, bitterhet og kanskje misunnelse i forhold til andre som kan forsette som før med den største selvfølgelighet.

Det er utarbeidet nyttig materiell både for mennesker i sorg og for andre som vil være til støtte for barn og voksne i sorg. "Landsforeningen uventet barnedød" og "Vi som har et barn for lite" har utarbeidet en rekke brosjyrer beregnet på foreldre, søsken, besteforeldre og andre som opplever barns død (se litteraturliste).

Sørgende etter selvmord kan ha ekstra behov for støtte og hjelp til å gå videre i livet. Det er utarbeidet egen veileder for ivaretagelse av etterlatte etter selvmord (Helsedirektoratet). Krig, terror, ulykker og store tragedier har vist oss betydningen av fellesskap og å løfte i flokk. Både ved slike ekstraordinære hendelser og ved tap og traumer som ikke rammer så mange, kan enkeltpersoner og familier trenge fellesskap, forståelse, hjelp og støtte.

Aktuell litteratur

Litteratur for voksne

Bugge, Kari & Røkholt, Eline G. (2009):
Barn og unge som sørger.
Fagbokforlaget.

Dyregrov, Kari & Dyregrov, Atle (2007):
Sosial nettverksstøtte ved brå død.
Fagbokforlaget.

Helsedirektoratet (2011):
*Etter selvmordet – veileder om ivaretagelse
av etterlatte ved selvmord.*

www.lub.no
Landsforeningen uventet barnedød.

www.etbarnforlite.no
Vi som har et barn for lite.

Stroebe, Margaret S., Hansson, Robert O.,
Schut, Henk & Stroebe, Wolfgang (2008):
*Handbook of bereavement,
research and practice.*
American Psychological Association.

Ekvik, Steinar (2001):
Tårer uten stemme – Om barn og sorg
Verbum

Ekvik, Steinar (2000):
*Den undervurderte sorgen
– Om å miste gamle foreldre*
Verbum

Ekvik, Steinar (2002):
*Ta det som en mann – Når menn
og kvinner sørger forskjellig*
Verbum

Eidsvåg, Inge (2002):
*Når livet kaster skygge
– Refleksjoner om mening,
omsorg og trøst*
Cappelen

Torkelsen, Terje (1996):
*Sangen etter dine sko – En beretning
om sorg, selvmord og livstro*
Genesis

Dyregrov, Atle og Lytje, Martin (2021):
Håndbok i barns sorg
Fagbokforlaget

Bøhle, Solveig (1988):
*Noen blir tilbake
– Når et menneske tar sitt eget liv*
Ex libris

Bratteli, Randi (1987):
Videre alene – Om å ha mistet en livsledsager
Gyldendal

Bratteli, Randi og Sørbye, Liv W. (1989):
*Sorgen og livet – Pårørendefortellinger
og følelsesmessige og praktiske sider ved
pårørendes situasjon*
Gyldendal

Rogne, Kari (1993):
*Vi som blir igjen
– Pårørende i møte med sykdom,
ulykke og død, og livet som går videre*
Grøndahl

Retterstøl, Nils og Dahl, Per Arne (1995):
"Å leve med sorgen"
Luther

Ellingsen, Svein (1989):
*Mens jeg her er tatt til side
– Dikt og salmer*
Verbum

Myhre, Anne M. (1992):
*Det kan ikke være sant
– Når et lite barn dør*
Universitetsforlaget

Skeie, Eivind (1996):

Dyrebare døgn

– *En vandring i sorgens landskap;
en nær pårørendes beretning*

Luther

Vinnes, Bjarte og Myskja, Audun (2003):

Kampen om håpet

– *En dagbok om kreft og kjærlighet*

Fagbokforlaget

Magnus, Jon (1999):

Veien til Karlsruvogna

– *En ektefelles beretning
om kreftsykdom og død*

Forum Aschehoug

Seiness, Cecilie (2003):

Mor – Om å miste en mor i ung alder

Samlaget

Ranheim, Unni (2002):

Vær der for meg

– *Om ungdom, død og sorg*

Tell Forlag

Kringlebotn, Åse (2018):

Den største sorgen og veien videre

Kolofon forlag

Bøker for barn (og voksne)

Breen, Else (1975):

I stripete genser

Aschehoug

Lorentzen, Karin (1976):

Stine Stankelben

Gyldendal

Kaldhol, Marit og Øyen, Wenche (1987):

Farvel Rune

Samlaget

Lindgren, Astrid (2004):

Brødrene Løvehjerte

Damm

Skeie, Eivind (1995):

Sommerlandet – En fortelling om håp

Luther

Hake, Karin (2014):

Kanskje bestefar er en stjerne

Omnipax

Guldbrandsen, Åse (2018):

Da Vilmas bestemor døde

Bøker for ungdom

Gaarder, Jostein (1998):

I et speil, i en gåte

Aschehoug

Enquist, Per Olov (1989):

Mannen i båten

Carlsen

Lindell, Unni (1986):

Den grønne dagen

Damm

Talbert, Marc (1987):

Sangen fra døde fugler

Cappelen

Mørk, Dea Trier (1982):

Aftenstjernen

Vindrose

Ønsker du bildene digitalt og/eller flere utgaver
av denne boken, ta kontakt med oss.

JØLSTAD
begravelsesbyrå

Br. Ekeberg AS
Tlf.: 61 33 20 30 - jolstad.no